

CONSTANTIN ERETESCU OCTOGENAR

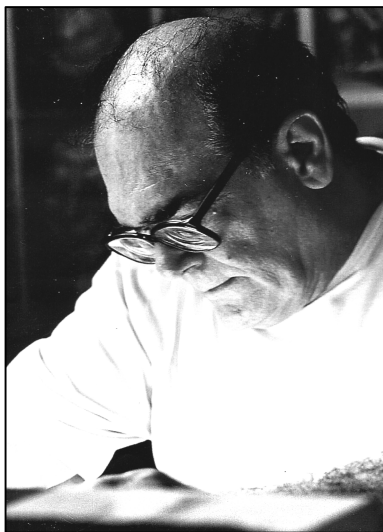
Între două lumi

Pe Constantin Eretescu l-am cunoscut prin 1971, în cabinetul profesorului Mihai Pop, directorul Institutului de Etnografie și Folclor din București. Era o încăpere somptuoasă, ușor obscură, cu niște fotolii mari, îmbrăcate în piele maronie, și o masă grea, de aceeași culoare. Pe capetele mesei se aflau mai multe cărți și reviste, iar în mijloc o foaie pe care fuseseră scrise câteva rânduri, un stilou cu irizări de sîdef și un etui.

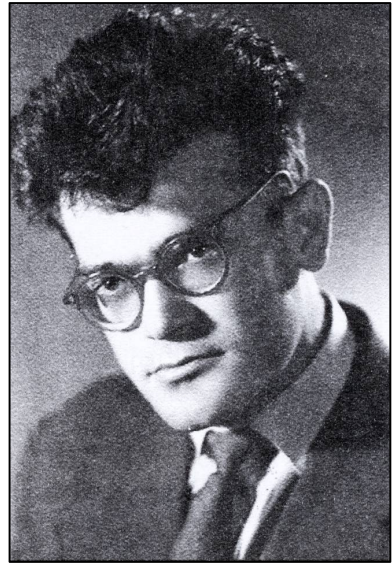
Jovial, cu ochelarii căzuți spre vârful nasului, astfel încât să mă poată privi pe deasupra lor, amfitrionul era așezat într-un scaun confortabil și urmărea atent firul discuției, controlată de el cu abilitate. Se interesa de activitatea colegilor din provincie, pe care îi știa foarte bine, iar dacă ceva i se părea amuzant râdea pe înfundate, scoțând un soi de „câșcâituri” inconfundabile. Sănătatea și preocupările profesorului Caraman păreau să-i rețină atenția în chip deosebit, cu toate că relațiile lor fuseseră compromise iremediabil.

La un moment dat, după o avertizare discretă, ușa biroului s-a deschis și a intrat unul dintre cercetătorii Institutului. Un tânăr nu prea înalt, îmbrăcat cu o cămașă în carouri și un sacou modern, deschis la culoare. Părul vâlvoi, cu o buclă lăsată pe frunte, contrasta plăcut cu fața lui albă, bine proporționată. Purta ochelari cu lentile ceva mai groase, afișa un aer nepăsător și avea vocea baritonală, ceea ce îi dădea o anume siguranță de sine. Fără să-l întrebe de ce venise, profesorul i s-a adresat amical:

– Coca, hai să ți-l prezint pe colegul Ciubotaru de la Iași. V-ai cunoscut cumva? Până să spun eu că nu avusesem onoarea, m-am trezit cu o mână întinsă, însoțită, pe un ton grav, de precizarea: Eretescu! Cam asta a fost.

Numele cercetătorului bucureștean îmi era bine cunoscut. Publicase până atunci, în „Revista de Etnografie și Folclor”, trei studii¹, toate suscitând cel mai viu interes. Am trecut cu vederea deci „șanțosenia” lui, o simplă marcă de identitate a colegilor din Nikos Beloiannis, 25, cu care mă familiarizasem deja. Reținusem doar faptul că fiecare dintre cele trei studii îl recomanda ca pe un cercetător format, cunoscător subtil al domeniului pe care îl profesa. Un studiu de referință este și acela pe care îl publicase împreună cu Florica Lorinț², pentru a nu mai vorbi de exegeza în limba germană³, semnată, alături de Mihai Pop, în faimoasa publicație „Schweizerisches Archiv für Volkskunde”⁴.

Dar Constantin Eretescu nu fusese validat doar ca un excelent specialist de bibliotecă. Participase și la o cercetare de teren colectivă, în mai multe așezări din părțile nord-estice ale Vâlcei. Ucenicia în această privință și-o făcuse, după cum se va vedea, încă de timpuriu. Contribuția sa, la volumul ce a încununat investigațiile respective⁵, a fost una remarcabilă. Pe lângă culegerile efectuate în Boișoara, Bumbuiești, Găujani ori Perișani⁶, a transcris de pe benzile magnetice textele literare, cu excepția colindelor, și a avut un rol

¹ *Compoziție în balada „Ăi trei frați cu nouă zmei”*, tom 11, nr. 2, 1966, p. 153-164; *Măștile de priveghi – origine, funcționalitate*, tom 13, nr. 1, 1968, p. 37-43; *Noțiunea de metamorfoză în folclor. Preliminarii*, tom 15, nr. 2, 1970, p. 121-132.

² Florica Lorinț și Constantin Eretescu, „*Moșii*” în *obiceiurile vieții familiale*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom 12, nr. 4, 1967, p. 299-308.

³ *Die Masken im Rumänischen Brauchtum*. Mihai Pop pleca de la studiul său *Măștile de lemn din Bârsești-Topești, Vrancea* (în „Revista de Folclor”, tom 3, nr. 1, 1958, p. 7-26), iar Constantin Eretescu valoriza rezultatele propriilor cercetări pe această temă.

⁴ Basel, 63, Jahrgang, 1967, Heft 3-4, p. 161-196 + 63 il.

⁵ *Folclor din Țara Loviștei*. Coordonator: Mihai Pop, realizatori: Const. Mohanu, Gheorghe Deaconu, Const. Eretescu și Iosif Herțea, Râmnicu Vâlcea, Casa Județeană a Creației Populare, 1970.

⁶ Din satul Cucoiu – Perișani, Constantin Eretescu a cules o prețioasă baladă, intitulată *La fântâna gerului*. A înregistrat-o pe data de 25 iulie 1968, de la lăutarul Gică Dăvideru, de 60 de ani. Textul întregește bibliografia temei respective și contribuie la mai buna înțelegere a unor chestiuni îndelung controversate.

important la clasificarea materiale lor din antologie. Câteva concluzii apar sintetizate în lucrarea *Stadiul actual al cântecului în Țara Loviștei*, pe care o publică în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom 16, nr. 1, 1971, p. 49-59. Explorările sale etnofolclorice se vor extinde ulterior și asupra altor regiuni ale țării, pentru unele dintre acestea – cum ar fi Vrancea, Oașul sau Maramureșul – vădind o adevărată pasiune. Interesul aparține al documentelor etnografice sau folclorice, pe care le-a identificat, răzbate, cu toată claritatea, din studiile și comentariile etnologice scrise de-a lungul anilor, apărute în presa de specialitate, precum și în diverse volume tematice editate de forurile culturale județene.

Mult mai târziu, aveam să aflăm câte ceva și despre biografia tumultuoasă a cărturarului pe care îl omagiem. A văzut lumina zilei la 21 mai 1937, în orașelul Cetatea Albă, situat pe malul drept al Nistrului, nu departe de vărsarea acestuia în Marea Neagră. Albia fluviului părea acolo necuprinsă, iar talazurile ajungeau adesea până sub prispele oamenilor. Și pentru că venise pe lume într-o zi mare, l-au botezat Constantin, așezându-l cu nădejde sub aripa ocrotitoare a Împăratului-sfânt. Era un copil sfios și plăpând. Poate de aceea, mama i-a adăugat, pe lângă antroponimul binecuvântat, și apelativul *Coca*, o vorbă de alint de care nu se va despărți niciodată.

Mama se numea Alexandra Cuharschi, era bibliotecară de rang județean și descindea dintr-o îndepărtată spiță de polonezi de prin părțile Cracoviei. Nu stăpânea prea bine limba română, preferând să o vorbească mai mult printre cei dragi. Despre tată nu se putea spune același lucru. Vorbea bine românește și îndeplinea funcția de grefier la tribunalul județean din localitate. Numele său însă, Bedros Eretpohian, indică o altă apartenență etnică, și anume cea armeană. Etnologul pomenește, în treacăt, și de o metamorfoză rusească a patronimului respectiv (Eretpohov) care, în cele din urmă, avea să se românezeze. Grefierul a făcut demersurile necesare și a devenit Petru Eretescu, noul nume de familie fiindu-i dăruit și fiului Constantin. Oricum, opțiunea pentru sufixul *-escu*, provenit din limba tracă, dar și din cea latină⁷, pare să fi ușurat decizia familiei de a se refugia în România.

În 1943, când Coca împlinea vârsta de șase ani, Ereteștii părăseau, pentru totdeauna, vechiul Akkerman, îndreptându-se spre Târgoviște. N-au zăbovit prea mult în urbea de pe Valea Ialomiței, întrucât perspectivele nu

---

⁷ V. Petru Caraman, *Correspondență*, vol. I. *Scrisori trimise*. Ediție îngrijită de Ion H. Ciubotaru și Remus Zăstroiu. Introducere și notă asupra ediției de Ion H. Ciubotaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, p. 195-196.

erau câtuși de puțin îmbietoare. Așa aveau să ajungă în capitala țării, unde s-au stabilit definitiv. Nu în vreun cartier privilegiat, ci tocmai la periferia metropolei, în ceea ce se numea atunci mahalaua Ferentarilor.

Învățăcelului, care își începuse instrucția la Școala primară „Mihai Eminescu” din cartier, i se ofereau cele mai dure experiențe de viață. Le-a evitat însă cu istețime, de vreme ce evocă doar lucrurile pitorești: participarea la o procesiune religioasă de provocare a ploii pe o secetă cumplită, urmărirea unor cete de colindători, care umblau la Crăciun cu *Vasilca*, observarea ursarilor la bălci, ale căror animale „tapaligoase” călcau apăsat pe șalele suferinzilor ș.a.

Pentru preadolescentul Coca, amintirile de pe Valea Nistrului se estompau încet, încet. Mai retrăia aieva misterul drumului spre casă în zori de zi, când se reîntorceau toți, cu lumânările aprinse, de la slujba de Înviere. Și, mai ales, nu uita cozonacii! Copturile acelea dolofane, înalte și rumene, pe care bunica Xiuta (Xenia Doncenko) le scotea dintr-o *rulă* de tablă groasă, înfierbântată cu snopi de stof. Farmecul pe care îl trăia acasă la Sărbătorile de Paști era unic. Acum, *acasă* însemna mahalaua bucureșteană, care nu-și pierduse încă cu totul amprenta rustică. Rânduilele de la sărbători se păstrau și aici, însă fără a avea parfumul celor din primii ani ai copilăriei.

În 1954 a absolvit Liceul „Mihai Eminescu”, aflat în casa lui Alexandru Odobescu de pe Calea Rahovei, nu departe de Liceul „Domnița Bălașa”, unde învățau fetele. Un an mai târziu dă admiterea la Facultatea de Filosofie a Universității bucureștene. Pentru cele 50 de locuri disponibile „se băteau” 400 de candidați, adică opt pe un loc. Și totuși, fiul refugiatului Petru Eretescu a reușit să intre al doilea. Era o performanță ce nu putea fi trecută cu vederea, mai ales de cei dragi, gata să facă orice sacrificiu pentru instrucția lui.

O prestație foarte bună a avut și pe parcursul efectuării studiilor. Numai că, în anul al doilea era exclus din UTM, pentru că, într-un grup de prieteni, susținuse că „Basarabia este pământ românesc ocupat de sovietici”. Dar în vremurile acelea, înlăturarea din Uniunea Tineretului Muncitor nu putea rămâne singura sancțiune. Inevitabilul avea să se producă în anul 1959, când, practic, își încheia studiile. Socotit dușman al poporului, era exmatriculat din facultate, fără dreptul de a se înscrie în vreo altă instituție de învățământ superior din țară. Până la urmă – după ce își căutase șansa și prin „dulcele târg al Ieșilor”, care pentru el a fost de-a dreptul amar – avea să fie primit la Facultatea de Filologie din București, pe care a absolvit-o în anul 1961.

Fără să bănuiască măcar, drumurile și rosturile proaspătului dascăl se vor intersecta, la un moment dat, cu cele ale lui Petru Caraman. După terminarea facultății, Constantin Eretescu ar fi trebuit să-și înceapă cariera didactică în satul *Veneția* din Făgăraș. Nu știm dacă în cea de Jos, situată mai spre râul Olt, ori în cea de Sus, așezată în zona montană. Cert este că absolventul nu a ajuns niciodată acolo. Dar dacă ar fi dat curs repartiției, ar fi pășit pe aceleași drumuri, străbătute cândva de ilustrul său înaintaș. Savantul ieșean cercetase cele două așezări, pentru a se documenta cât mai amănunțit asupra temei la care lucra – *Cântecul slovenesc de la Veneția*⁸.

S-a întâmplat însă ca „tovarășul Neață de la Giurgiu” să-l scape de Veneția pe tânărul Eretescu, oferindu-i un post la Școala elementară din Copăceni – Ilfov, de unde se putea face naveta la București. Acolo și-a început apostolatul cel despre care vorbim. În ce măsură a îndrăgit profesia aleasă este mai greu de știut. Sigur rămâne doar faptul că i s-a dedicat cu dăruire, de vreme ce, în fiecare toamnă, elevii recunoscători îi puneau pe catedră mai multe gutui uriașe. A rămas în localitatea respectivă timp de vreo patru ani de zile.

După ce reușise să se acomodeze, dascălul bucureștean avea să bage de seamă că satul în care ajunsese nu era unul oarecare, ci o veritabilă vatră folclorică. Și-a format această convingere, efectuând mai multe descinderi printre săteni, ceea ce i-a trezit gustul pentru o atare îndeletnicire. De unde să știe că, prin 1932, profesorului Caraman petrecuse Sărbătorile Crăciunului și ale Anului Nou la Copăceni – Ilfov, realizând o cercetare de excepție asupra datinii colindatului și adunând un bogat material de interes etnolingvistic?

Că Eretescu nu era decis să prindă rădăcini în așezarea ilfoveană, rezultă și din faptul că profesorul Mihai Pop, cu care păstra legătura, îi avansase mai multe propuneri. În 1963, bunăoară, era chemat să participe la o amplă cercetare de teren, pe care specialiștii de

---

⁸ Idem, *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod și problemele lingvistico-etnografice aferente*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ion H. Ciubotaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005. Vorbind despre Veneția de Jos și cea de Sus, din părțile Brașovului, Caraman adaugă: „Existența în Europa [...] a atâtor mici *Veneții*, al căror nume imită numele celei autentice, ilustrează – în ordine toponimică – un fenomen folcloric deosebit de interesant. El e un reflex al faimei de care s-a bucurat cândva, în lumea rustică chiar, la diferite popoare, minunatul oraș de pe Adriatica, nu atât pentru frumusețea și originalitatea sa, cât pentru calitatea lui de mare și renumit centru comercial, pe vremea când era capitala unei nespus de înfloritoare republici maritime” (*Ibidem*, p. 262).

la Institutul de Folclor o făceau în nordul județului Vâlcea, mai precis în localitatea Bărbătești. Și-a întărit astfel convingerea că munca de cercetare științifică exercita asupra sa o atracție irezistibilă. O va mărturisi și mai târziu: „Nu m-am săturat niciodată de cercetările de teren. Ele erau cele care ofereau prilejul să te cufunzi într-o realitate nouă, ca o altă formă de viață” (*Periscop*, p. 183).

Ca urmare, în toamna lui 1964 părăsea Copăcenii, pentru a se angaja, prin concurs, la Institutul profesorului Pop. Nu era chiar postul pe care și l-ar fi dorit, așa că o vreme s-a mulțumit să lucreze într-un colectiv de coreologie. Colegii deosebiți pe care îi avea aici – Vera Proca-Ciortea, Anca Giurchescu, Emanuela Balaci, Andrei Bucșan – au făcut tot ce le sta în putință pentru ca noul venit să se simtă cât mai bine printre ei.

Cu Anca Giurchescu, un eminent specialist al domeniului, a făcut cercetări de teren intensive în extremitatea vestică a Moldovei de Jos, finalizate prin publicarea cărții *Folclor coreografic din Țara Vrancei*⁹. Contribuția cercetătorului de folclor literar se intitulează *Jocul în ceremonialul funebru* și ocupă un loc aparte în bibliografia de specialitate. Pornind de la ideea că prilejurile folclorice tradiționale se rezumă doar la *hora satului* și *nuntă*, Eretescu constată că jocurile de priveghi rămân pe dinafară în chip nejustificat. În consecință, lărgeste sfera prilejurilor de performare a jocurilor, precizând: „În intenția de a da o imagine cuprinzătoare fenomenului *Joc popular vrâncean*, am considerat necesară includerea unui capitol consacrat acestei manifestări cu înalt grad de specificitate”¹⁰. Observațiile sale nu se limitează însă la spațiul vrâncean, ci sunt extinse și asupra realităților etnoculturale similare din alte regiuni ale țării.

Pe la mijlocul deceniului opt al veacului trecut, activitatea sa științifică era atât de bogată, încât îl situa printre cei mai de seamă etnologi din toată țara. Devenise cercetător științific principal și era secretar de redacție al „Revistei de Etnografie și Folclor”. Onorase deja o invitație în SUA, unde a predat, ca *visiting professor*, la Indiana University din Bloomington, iar teza de doctorat pe care a susținut-o (*Elemente mitologice în folclor. Cu referire specială asupra legendelor populare*) se bucura de cele mai frumoase ecouri printre specialiști. Puțini ar fi bănuit atunci că, în scurtă vreme, avea să ia calea exilului.

⁹ Anca Giurchescu, Constantin Eretescu, *Folclor coreografic din Țara Vrancei*, Focșani, 1974.

¹⁰ *Ibidem*, p. 31.

Împreună cu soția sa, eminenta cercetătoare Sanda Golopenția, emigrează în Statele Unite ale Americii, cu aproape un deceniu înainte de evenimentele ce au zguduit România în decembrie 1989. S-a stabilit la Providence, în Rhode Island, căutând să-și găsească liniștea în cel de al treilea spațiu antropogeografic, după Cetatea Albă și București. Dacă a reușit sau nu să se identifice cu noua ambianță, definită, atât de profund, ca fiind *acasă*, numai el știe. Ne spune câte ceva în jurnalele sale, fără a intra însă în amănunte. Gândurile care îl bântuiau atunci, la plecare, par să fie, totuși, concludente. Desprindem o meditație din *Jurnalul de emigrație Pensiunea Dina*: „Până mai ieri exista un «la noi» la care te puteai raporta. E o expresie care a murit odată cu plecarea din țară. Și mă întreb acum dacă va mai exista vreodată un loc pe acest pământ, căruia să îi pot spune «la noi»”¹¹.

Timp de trei ani a fost profesor asociat la Brown University, pentru ca apoi să predea antropologia culturală la Rhode Island School of Design din Providence. O prodigioasă activitate a desfășurat, de asemenea, la posturile de radio și televiziune, dar mai ales în domeniul presei scrise, politice și culturale. Semnăturilor sale din periodice precum „Revista de Etnografie și Folclor”, „Vatra” sau „Transilvania”, li se adaugă acum numeroase altele, ce pot fi întâlnite în revistele exilului românesc de dincolo de ocean: „Lumea liberă”, „Drum”, „Cuvântul românesc”, „Luceafărul”, „American-Romanian Academy Journal”, „Providence Journal”, „Origini. Romanian Roots”, aceasta din urmă beneficiind de prezența sa și în comitetul redacțional. O vreme, a fost și redactor-editor pentru America al revistei „Lupta”. Ca om de presă, a abordat mai toate genurile de colaborări: de la articole politice, recenzii, cronici, note și comentarii, până la proze scurte sau fragmente din romanele pe care le avea în lucru.

După 1990, revine în țară din ce în ce mai des. Numele său apare în mai multe publicații culturale sau etnologice, în care i se tipăresc interviuri, eseuri și comentarii de specialitate. Revistele „Viața Românească”, „Secolul 20”, „România Literară”, „Observatorul Cultural”, „Adevărul literar și artistic” sau Revista de cultură și tradiție populară „Răstimp” sunt doar câteva dintre acestea.

Pe de altă parte, continuă cercetările în biblioteci și arhivele de folclor, în vederea definitivării pentru tipar a unor studii de etnologie la care trudea de mai multă vreme. Într-un ritm alert, demn de invidiat, dă

---

¹¹ *Dicționarul general al literaturii române*, E-K, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 72.

la iveală mai multe cărți importante, cum ar fi *Folclorul literar al românilor*¹², *Știma apei*¹³, *Fata pădurii și Omul Noptii*¹⁴, *Mission en Roumanie*¹⁵ sau *Moartea lui Patroclu*¹⁶, întregind astfel, dintr-o altă perspectivă, opera clădită cândva cu atâta temeinicie.

O latură actuală a cercetărilor științifice întreprinse de Constantin Eretescu, care trebuie subliniată, o constituie *antropologia urbanului*. Mai puțin cunoscută la noi pe vremea plecării sale din țară, această direcție de abordare ajunsese, în patria de adopție a etnologului român, la o adevărată înflorire. Pornind de la lucrările lui Jan Harold Brunvand, care a întocmit un indice tematic al *legendelor urbane* în circulație pe teritoriul Statelor Unite ale Americii¹⁷, cercetătorul român face mai multe culegeri de așa-zis folclor contemporan, pe care le așază sub semnul orientărilor preconizate de promotorul menționat.

Singur sau cu sprijinul studenților de la Rhode Island School, antropologul adună de pe teren numeroase texte, pe care le va da publicității în volume ca *Vrăjitoarea familiei*¹⁸ ori *Cerbul din Cadillac*¹⁹. În general, piesele antologate sunt legende și povestiri, nu prea extinse, acestea provenind de la oameni instruiți. După cum spune autorul, cele relatate „pornesc de la întâmplări reale sau doar imaginate, întotdeauna plauzibile, reflectând mentalitatea și anxietățile omului modern în fața unor primejdii cu care adesea nici nu știu cum să se confrunte”. Cititorul mai descoperă în aceste volume povestioare cu stafii și alte spirite, anecdote, bancuri și chiar zvonuri, deși unele dintre acestea nu par să aibă un statut folcloric bine definit. În ce măsură vor fi validate de trecerea timpului, rămâne de văzut.

¹² Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O privire contemporană*, București, Editura Compania, 2004.

¹³ Idem, *Știma apei. Studiu de mitologie și folclor*, București, Editura Etnologică, 2007.

¹⁴ Idem, *Fata pădurii și Omul Noptii, în compania ființelor supranaturale*, București, Editura Compania, 2007.

¹⁵ Idem, *Mission en Roumanie. Culegerea de folclor românesc a lui Hubert Pernot (1928)*. Cuvânt înainte de Nicolae Iorga. Postfață de Iordan Datcu, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009.

¹⁶ Idem, *Moartea lui Patroclu. Studii și articole de etnologie*, București, Editura Etnologică, 2015.

¹⁷ „A Type-Index of Urban Legends”, in *The Baby Train And Other Lusty Urban Legends*, University of Utah, New York, London, 1993.

¹⁸ Constantin Eretescu, *Vrăjitoarea familiei și alte legende ale orașelor lumii de azi*, București, Editura Compania, 2003.

¹⁹ Idem, *Cerbul din Cadillac. Folclor urban contemporan*, București, Editura Etnologică, 2010.

Celor spuse până aici, le voi alătura câteva cuvinte și despre activitatea scriitoricească a antropologului. Pentru că prolificul cărturar a fixat repere vizibile și în sfera literaturii artistice. A scris eseuri, piese de teatru, memorabile pagini de jurnal²⁰, proză scurtă și, mai cu seamă, romane: *Noaptea* (Providence, 1988), *În căutarea Alexandrei* (București, 1999), *Party cu un ceas mai devreme* (București, 2001), *Dragă Maria* (București, 2009) etc. Opera sa literară a căpătat girul unor personalități marcante ale domeniului, cum ar fi Mircea Anghelescu, Dan Claudiu Mihăilescu, Mircea Iorgulescu, Bedros Horasangian și alții.

Celor două jurnale citate deja, li se adaugă unul mult mai consistent și complex – *Turnul de veghe*²¹ – care vine să desăvârșească scrierile sale memorialistice. Sunt trei volume ce însumează aproape o mie cinci sute de pagini și acoperă perioada de trecere dintre cele două veacuri (1995-2010). Cei plecați în autoexil se pot întoarce în patrie, având posibilitatea de a reînoda legăturile cu neamurile, foștii colegi sau amici, atâția câți au mai rămas. Revistele emigranților români își schimbă tematica, iar unele se autodesființază. Se simte clar o anumită derută și chiar dacă mijloacele de informare sunt mult mai eficiente, starea de lucruri din țara părăsită cândva este percepută într-o nebuloasă.

Jurnalul lui Eretescu recompune povestea adaptării unui cuplu de intelectuali într-o zonă conservatoare a Statelor Unite, Rhode Island. Un anumit confort material, posibilitatea de a-și exercita cariera didactică și de a se bucura de drepturile constituționale americane sunt puse în balanță, în mod constant, cu tarele înstrăinării. Ambianța în Providence este plăcută: undeva la un colț de stradă, nu departe de casa lor, se află cofetăria *Le Petit Four*, unde Coca merge adesea, pentru a cumpăra delicioșii croasanți; toamna înveșmântă în culori calde livezile și poți culege mere de aur de la ferma Barren Orchard. Deprinderi noi conviețuiesc alături de cele aduse de acasă. De Thanksgiving Day se prepară curcan umplut, cu garnitură de cartofi dulci și sos de *cranberry* și plăcinte cu *pecan*. La Crăciun, tradiționalele sarmale și vinuri românești, consumate în acompaniamentul colindelor interpretate de corul Madrigal.

---

²⁰ Idem, *Pensiunea Dina. Jurnal de emigrație*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995; *Periscop. Mărturiile unui venetic*, București, Editura Eminescu, 2003.

²¹ Idem, *Turnul de veghe. Jurnal de exil*, I (1995-2004). Prefață de prof. Mircea Anghelescu, București, Editura Vremea, 2013; *Ibidem*, II (2005-2007), 2016; *Ibidem*, III (2008-2010), 2016.

Și totuși, mai sunt următorii din mașina roșie, neliniștea adusă de legile severe împotriva emigrației, craturile bancare și, nu în ultimul rând, surdul acompaniament al uraganelor Charley, Gustav, Josephine, Hanna, Hortense, Ike ș.a. Observă cu atenție procesul lui O. J. Simpson, pe care îl compară cu cel al lui Claus von Bülow, comentează alegerile prezidențiale și relativitatea mitului american privind *upward mobility*, constatând că numărul celor care au sărit multe trepte și au ajuns în vârful ierarhiei sociale și economice este extraordinar de mic.

Dominanta vieții soților Eretescu o constituie activitatea susținută pe planul literelor și etnologiei, al antropologiei culturale. Predând un curs despre povestea *Cenușăresei* (din culegerile Grimm, Perrault și Giambattista Basile), se gândește la versiunile românești ale basmului respectiv (vreo optzeci la număr cândva) și este fulgerat de gândul de a scrie o carte pe această temă. Constată însă cu resemnare: „N-am timp pentru asta și nici suficientă dorință, pesemne. Viața vrea să fac altceva sau nimic” (I, p. 43).

Constantin Eretescu rămâne mereu ancorat în realitatea cotidiană. Se informează în permanență asupra schimbărilor socio-politice din România, Ucraina și Basarabia. Le comentează avizat, trecându-le printr-un filtru critic echilibrat. Află cu regret despre dispariția unor colegi de generație, pe care îi evocă lapidar, cu sensibilitate. Neliniștile vârstei, minate de tot soiul de afecțiuni sunt tratate cu un anumit stoicism. Refugiul și-l caută mereu în muncă. Viața i-o înfrumusețează concertele simfonice, spectacolele de teatru și filmele de cinematecă, iar bucuriile trăite le împarte cu admirabila sa tovarășă de viață Sanda Golopenția.

Uneori, călătorește în zone europene încărcate de istorie. În sudul Franței vizitează Albi și Carcassonne (cetate din secolul al VI-lea), iar în Spania revede operele arhitectonice realizate de Gaudi (casa Guëll, casa Padrera etc.). Un film francez, *Le voyage en Arménie*, îl face să încerce o identificare cu personajele și cu problemele lor, ecouri ale străbunilor îndepărtați, fără a avea însă sorți de izbândă.

Cu toate învinovățirile aduse compatrioților, unele evident exagerate – cum ar fi părerea potrivit căreia „cei care ne-au format spiritual au fost turcii și ne-au finisat grecii” (I, p. 74) – Constantin Eretescu nu se poate dezice de locurile unde și-a petrecut copilăria, adolescența și prima tinerețe. Citește cu nesaț poeziile lui Coșbuc, socotindu-le un adevărat balsam pentru cel ce trăiește „la 12.000 de mile depărtare de țară” (I, p. 151). Sentimente asemănătoare îl vor fi stăpânit

și pe Ovidiu Bârlea, care a purtat în raniță, pe tot parcursul războiului, o carte de poezii scrisă de bardul transilvănean. Altă dată, notează câteva versuri dintr-o hore maramureșeană („Nu trebe mai mare fune,/ Ca singurătatea-n lume,/ Nu trebe mai mare pară,/ Ca sânghur, fără tigneală”, II, p. 366), întărind parcă aserțiunea lui Mircea Anghelescu, că „exilatul este un om singur” (I, p. 12).

Își amintește mereu de ziua lui Eminescu și de mormântul mamei de la Bellu. Data de 23 august îi trezește, în fiecare an, tristețea speranțelor deșarte, avute de părinții săi, că se vor putea întoarce în tângușorul de pe malul Nistrului. Vizitele unor cunoscuți din țară, plecările sale ori ale soției în România, telefoanele, scrisorile întretin această solidaritate cu țara.

Citind *The Paranormal* de Anthony Nort, evocă niște gânduri mai vechi despre atmosfera sugestivă a locurilor: „Mă gândeam atunci că tot ce s-a petrecut în lume este păstrat ca o amprentă în spațiul în care evenimentul a avut loc. În aer, în ziduri, în drumuri, în pământ” (II, p. 284). Și toată ardoarea vârstei tinere, toate planurile și idealurile romanticilor ani se încrustaseră pe străzile bucureștene și în satele părăsite. În ciuda multor probleme și necazuri, a sumbrelor gânduri legate de testament și maladii, autorul nu-și pierde nici o clipă simțul umorului, punctat pe alocuri de accente cinice viguroase.

Dense și, nu o dată, incitante, paginile *Turnului de veghe* alcătuiesc un adevărat caleidoscop, scris cu dezinvoltură de un intelectual sincer și talentat.

Peste *amar de vreme*, cum spun bătrânii moldoveni de pe ambele maluri ale Prutului, călătorul între cele două lumi s-a întors pe meleagurile natale. Dorea să mai vadă o dată, măcar câte ceva din ceea ce lăsase în urmă cu aproape șapte decenii. Cumplită dezamăgire! Orașul copilăriei sale, Cetatea Albă, nu mai exista. Îi luase locul și parfumul de odinioară cel ce se numea acum Belgorod-Dnestrovski. Dispăruse și leagănul celor dintâi amintiri, căsuța țărănească de chirpici, cu tindă și două odăi.

Casa părintească fusese ștearsă de pe fața pământului, odată cu numele străzii pe care se afla: „Dragoș Vodă, 3”. Pe locul ei se semețise un fel de fabrică, dar și aceasta, părăsită acum, sta să se prăvale. De Tribunal sau Bibliotecă, locurile de muncă ale părinților, abia dacă își mai aminteau unii sau alții. Se pierduse și casa bunicii dinspre mamă, unde Coca își petrecea o bună parte din zi. Îi plăcea să privească sârma întinsă dinaintea ușii, pe care erau puși la uscat tot soiul de pești, prinși cu „ciocile” din râul ce sta să le intre în casă.

Împovărat de gânduri, singuraticul pelerin s-a îndreptat spre biserică, dorind să mai pășească o dată pe urmele mamei, de care continuă să-l lege cele mai frumoase amintiri. Nu mai era la locul lui nici cenotaful Sfântului Ioan cel Nou. Fusese mutat într-o capelă, unde i se conferise o altă identitate. Rămăsese neschimbat doar geamătul înfundat al țărmlui, izbit la răstimpuri de valurile spumegânde ale Nistrului.

Ion H. CIUBOTARU

***

